ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXXVIII, 24 SECTIO G 1991

Uniwersytet Osaka, Japonia

Keiichi YAMANAKA

# Aktualne zadania japońskiej teorii przestępstw nieumyślnych*

Gegenwärtige Probleme der japanischen Theorie von fahrlässigen Delikten

## WPROWADZENIE

Za granicą mówi się często o sprzecznościach występujących w Japonii – kontrastach między nowoczesnością i zacofaniem. Również w tej pracy będzie to widoczne. Japonia wzbudza zainteresowanie nie tylko ze względu na dość dobrze rozwiniętą teorię prawa karnego, ale też z uwagi na wielkie katastrofy ekologiczne. To pierwsze wiele zawdzięcza temu drugiemu.

## WYZWANIA JAPOŃSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA

### Nowe katastrofy i dogmatyka przestępstw nieumyślnych

Japońska dogmatyka przestępstw nieumyślnych rozwija się od dawna pod silnym wpływem wzorów niemieckich. W ostatnim czasie wypracowała ona kilka własnych rozwiązań, chodzi tu mianowicie o tzw. „teorię obawy" i „teorię nieumyślności w nadzorze". Teorie te nie występują właściwie w niemieckiej dogmatyce przestępstw nieumyślnych. Poza tym rozszerzono w Japonii stosowanie „zasady zaufania w zespole", która znana jest w Niemczech głównie w prawie lekarskim.

Nie należy się dziwić temu, że teoretycy prawa karnego wciaż zajmują się przestępstwami nieumyślnymi i że próbują dopasować swe koncepcje do złożonej rzeczywistości współczesnego społeczeństwa. Wiadomo, że liczba, rodzaj i sposób popełnienia przestępstw nieumyślnych uzależnione są zawsze od technologicz-

* Praca oparta jest na wykładzie wygłoszonym 26 IV 1989 r. w Instytucie Prawa Karnego UMCS. Problematyką tą autor zamierza się szerzej zająć w pracy przygotowanej do druku w „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft" (RFN). Cytowane piśmiennictwo opublikowane w języku japońskim podano w transkrypcji, wyjątki od tej reguły zaznaczone zostały w przypisach (pozostawiono tłumaczenia niemieckie tytułów prac japońskich) – przypis tłumacza – Andrzeja Wąska.

nego, przemysłowego lub gospodarczego stopnia rozwoju społeczeństwa. Zainteresowanie japońskiej dogmatyki przestępstw nieumyślnych przesunęło się w ciągu kilkudziesięciu lat od przestępstw drogowych (służyły one kiedyś jako tworzywo budowania konstrukcji teoretycznych) do wielkich katastrof. Najważniejszymi i najczęstszymi sprawami, którymi zajmuje się orzecznictwo są na przykład eksplozje gazu w wielkich miastach, pożary wieżowców, zatrucie środków żywności, uboczne skutki stosowania lekarstw. Wskutek tych zdarzeń wiele osób poniosło śmierć lub zostało rannych. Wskazane wyżej nowe koncepcje teoretyczne stanowią próbę stworzenia nowoczesnej dogmatyki przestępstw nieumyślnych.

### Typy katastrof o naturze strukturalnej

Wchodzą tu w grę zarówno pożary spowodowane wadliwością systemu ochrony przeciwpożarowej (braki w sprzęcie lub planowaniu akcji gaśniczej), jak i sposoby gospodarowania obliczone li tylko na osiągnięcie maksymalnego zysku. W sytuacjach takich właściwe władze dostrzegły wcześniej możliwość powstania katastrofy, jednak nic nie uczyniły, aby jej zapobiec. Rzeczą dogmatyki prawa karnego jest wypracowanie reguł uzasadniających postawienie zarzutu popełnienia przestępstwa nieumyślnego nie tylko w stosunku do sprawcy lekkomyślnego spowodowania katastrofy, ale też w stosunku do wysoko postawionych osób, odpowiedzialnych za istnienie sytuacji prowadzących do powstania katastrofy. Katastrofy tego rodzaju określa się mianem „katastrof o naturze strukturalnej". Przeciwstawia się im „katastrofy przypadkowej natury", przy których powstaniu główną rolę odegrało nieostrożne zachowanie się sprawcy.

## KILKA PRZYKŁADÓW Z ORZECZNICTWA

### Przykłady wielkich katastrof

Japonia przeżyła w latach sześćdziesiątych okres wielkiego wzrostu gospodarczego. W tym czasie polityka państwa sprzyjała rozwojowi gospodarczemu i przemysłowemu. Wywołało to jednak wiele ubocznych skutków. Charakterystyczne dla zjawisk społecznych są następujące przypadki katastrof rozpatrywane później przez sądy karne: "sprawa fabryki sztucznego mleka Moringa"[1] – w r. 1955 wskutek zatrucia pokarmu zachorowało przeszło 10 000 noworodków, przeszło 100 spośród nich zmarło. „Sprawa choroby Minamata"[2] – wskutek zatrucia morza w ujęciu rzeki Minamata wiele osób poniosło śmierć w latach sześć-

---

1 Wyrok sądu krajowego Tokushima z 25 X 1963 r., „Hanrei Jiho" nr 356, s. 7; wyrok wyższego sądu Takamatsu z 31 III 1966 r., „Kokeishu" t. 19, z. 2, s. 136; wyrok Sądu Najwyższego z 27 II 1969 r., „Hanrei Jiho" nr 547, s. 92; wyrok sądu krajowego Tokushima z 28 XI 1973 r., „Hanrei Jiho" nr 721, s. 7 (Moringa to nazwa firmy).

2 Wyrok sądu krajowego Kumamoto z 22 III 1979 r., „Hanrei Jiho" nr 931, s. 6 i n.; wyrok wyższego sądu Fukuoka z 6 IX 1982 r. „Hanrei Jiho" nr 1059, s. 17 i n.; wyrok Sądu Najwyższego z 29 II 1988 r. „Hanrei Times" nr 661, s. 59 i n.

dziesiątych i siedemdziesiątych. „Sprawa eksplozji gazu w Tenroku”[3] – w r. 1970 79 osób zostało zabitych i 380 rannych na skutek eksplozji gazu ulatniającego się z przewodu gazowego na budowie stacji metra w Tenroku na przedmieściu Osaki. W końcu należy wymienić „sprawę pożaru domu towarowego Sennich”[4] w Osace w r. 1972, kiedy to śmierć poniosło 118 klientów (ulegli oni zaczadzeniu na wyższych piętrach tego domu). W latach osiemdziesiątych zapadło wiele orzeczeń sądowych w sprawach katastrof podobnego rodzaju.

Japońska nauka prawa karnego stanęła przed trudnym zadaniem teoretycznego uzasadnienia skazania za popełnienie przestępstw nieumyślnych wysoko postawionych pracowników tych przedsiębiorstw. Zagadnienie to ilustruje przykład dwóch orzeczeń.

## Sprawa pożaru szpitala Shiroishichno[5]

W szpitalu Shiroishichno w Sapporo wybuchł pożar. Zginęły 3 niemowlęta i 1 pacjent, 2 osoby zostały ranne. Bezpośrednią przyczyną pożaru były prace palacza, który usiłował podgrzać zamarzniętą rurę przy pomocy gazowej lampy lutowniczej, od ognia lampy zapaliła się deska tkwiąca w ścianie budynku. Doszło do ofiar w ludziach, ponieważ akcja gaszenia ognia wykonywana przez stróża nocnego i pielęgniarki nie była należycie przeprowadzona. Kierownictwo szpitala nie opracowało wcześniej należytego systemu ochrony przeciwpożarowej, przede wszystkim – wbrew obowiązkom – nie przeszkolono personelu szpitala w prowadzeniu akcji ratowniczej. Akt oskarżenia został wniesiony przeciwko palaczowi, dyrektorowi szpitala i jego zastępcy do spraw administracyjnych.

## Sprawa choroby Minamata

Chodzi chyba o najbardziej znany przypadek choroby spowodowanej przez zanieczyszczenie środowiska. Choroba ta niszczy centralny układ nerwowy. Powstała przez spożycie ryb i owoców morza, które zostały zatrute przez związki metylochlorku rtęci. Były one ubocznym produktem fabryki chemicznej Chieso, wytwarzającej aldehyd acetanu. Związki trujące dostawały się wraz ze ściekami do rzeki Minamata. Proceder ten trwał od r. 1932 do maja 1968 r. W lipcu 1958 r. zachorowały 64 osoby, a 21 zmarło. Naukowcy Wydziału Medycznego Uniwersytetu Kumamoto wydali w lipcu 1959 r. ekspertyzę, iż przypadki te wywołało zatrucie organicznym chlorkiem rtęci. Dopiero we wrześniu 1968 r. ministerstwo

---

[3] Wyrok sądu krajowego Osaka z 17 IV 1985 r. „Hanrei Jiho” nr 1165, s. 28 i n.; por. K. Yamanaka: *Gasexplosionsunfälle und strafrechtliche Verantwortung*, „Jurist” nr 840, s. 26 i n.

[4] Wyrok sądu krajowego Osaka z 16 V 1984 r, „Hanrei Jiho” nr 1133, s. 20 i n.; wyrok sądu wyższego Osaka z 28 IX 1987 r. „Hanrei Times” nr 665, s. 59 i n. (Sennichi to nazwa domu towarowego).

[5] Wyrok sądu krajowego Sapporo z 28 XI 1979 r. „Hanrei Jiho” nr 971, s. 130; wyrok wyższego sądu Sapporo z 22 I 1981 r. „Hanrei Jiho” nr 994, s. 129; wyrok sądu krajowego Sapporo z 8 XII 1982 r. „Hanrei Jiho” nr 1069, s. 156 (Shiroishichno jest nazwą szpitala).

zdrowia oficjalnie orzekło, iż przyczyną zatruć był metylochlorek rtęci wprowadzony do wód rzeki Minamata przez fabrykę Chisso.

Dopiero 4 V 1976 r., a zatem więcej niż 15 lat później, prokurator wniósł akt oskarżenia przeciwko dwóm byłym dyrektorom fabryki chemicznej. W grę wchodziły nieumyślne przestępstwa polegające na dopuszczaniu do zanieczyszczania rzeki ściekami zawierającymi metylochlorek rtęci w okresie od września 1958 r. do sierpnia 1960.

Osoby te zostały oskarżone o popełnienie dwóch przestępstw: 1) nieumyślnego spowodowania śmierci i nieumyślnego uszkodzenia ciała 6 osób w czasie sprawowania funkcji produkcyjnych lub handlowych (§ 211 japońskiego kodeksu karnego), 2) nieumyślnego uszkodzenia ciała 1 osoby w czasie pełnienia funkcji produkcyjnych lub handlowych. Ta ostatnia osoba i jedna z 6 osób wyżej wymienionych były jeszcze embrionami w chwili czynu oskarżonych.

Druga sprawa jest bardzo interesująca z punktu widzenia prawa karnego materialnego i procesowego[6]. Uwagę zwrócę jedynie na zagadnienie nieumyślności.

## Postawienie problemu

W obu tych sprawach chodziło o popełnienie nieumyślnych przestępstw przez osoby sprawujące funkcje kierownicze w jednostkach organizacyjnych. Przy przestępstwach nieumyślnych, inaczej niż przy przestępstwach umyślnych, nie ma wprawdzie ograniczenia wykonania przestępstwa jedynie do bezpośredniej realizacji znamion przestępstwa, ale również nieumyślny sprawca naraża zazwyczaj bezpośrednio chronione dobro prawne. W obu tych sprawach nie jest trudno uzasadnić teoretycznie odpowiedzialność karną za popełnienie przestępstw nieumyślnych pielegniarek i pracowników, których nieostrożne zachowanie związane było bezpośrednio z katastrofą. Trudno jednak zakwalifikować jako nieumyślne zabójstwo błędne zachowanie się osób na kierowniczych stanowiskach w wielkich jednostkach organizacyjnych.

Dalsza kwestia polega na tym, czy w pierwszej sprawie mógł dyrektor przewidzieć niewłaściwe zachowanie się pielęgniarek po wybuchu pożaru. Panująca nauka prawa karnego wymaga do zaistnienia odpowiedzialności sprawcy za przestępstwo nieumyślne, aby mógł on przewidzieć spowodowane skutki i prowadzący doń związek przyczynowy (przynajmniej jego istotne elementy). Jeżeli dyrektor szpitala mógł mieć zaufanie do prawidłowości prowadzonej przez pielęgniarki akcji ratowniczej, to wówczas mógł on nie przewidywać skutku przestępnego spowodowanego przez nie; w każdym razie skutek przestępny nie mógł wtedy być obiektywnie przypisany dyrektorowi. Zastosowanie znajduje w tym przypadku zasada wzajemnego zaufania przy zespołowym działaniu. Wątpliwe jest też,

---

[6] Chodziło tu przede wszystkim o konstytucyjne prawo do sprawnego (*zügiges*) postępowania (§ 37 pkt 1 japońskiej konstytucji), o początek przedawnienia procesowego (§ 250 japońskiego k.p.k.), jak również o kwestię, czy uszkodzenie płodu, które doprowadziło potem po porodzie do śmierci dziecka, może być kwalifikowane jako nieumyślne zabójstwo człowieka, skoro w chwili czynu działanie sprawcy skierowane było nie przeciwko człowiekowi, lecz przeciwko płodowi.

czy dyrektor szpitala zobowiązany był do nadzoru nad zachowaniem się pielęgniarek.

Ostatnia kwestia. Czy w sprawie choroby Minamata nastąpiło naruszenie przez osoby pełniące funkcje kierownicze ich „obowiązków nadzoru" lub ogólnego „obowiązku zabezpieczenia"?

Od kilkudziesięciu lat japońska dogmatyka przestępstw nieumyślnych zajmuje się tą kwestią. Ważna ze względów kryminologicznych i teoretycznych jest konieczność ograniczenia odpowiedzialności karnej za przestępstwa nieumyślne do rozmiarów uznawanych za słuszne; może się to wydawać sprzeczne na pierwszy rzut oka z tym, co wyżej powiedziano. Nie można jednak tego dokonać bez uwzględnienia struktury przestępstw nieumyślnych.

## ROZWÓJ RÓŻNYCH TEORII NIEUMYŚLNOŚCI W JAPONII

### Klasyczne i nowe teorie nieumyślności

Mianem klasycznych określa się w Japonii te teorie nieumyślności, które przyjmują, że naruszenie obowiązku ostrożności polega na brakującym napięciu woli sprawcy czynu i które tym samym naruszenie obowiązku ostrożności zaliczają wyłącznie do winy. W latach sześćdziesiątych największe znaczenie uzyskała importowana po wojnie z Niemiec finalna teoria czynu. Teoria ta przesunęła zamiar (wcześniej był ona także zaliczony wyłącznie do winy) – do znamion przestępstwa (bezprawia). Tym samym również nieumyślność została przesunięta do subiektywnych znamion przestępstwa (bezprawia). Nieumyślność traktuje się obecnie jako zachowanie polegające na błędzie. Tak właśnie nieumyślność ujmuje nowa teoria nieumyślności. Jest ona obecnie panująca w nauce japońskiej.

Nie można też zapomnieć o recypowanej przez sądy i orzecznictwo instytucji dozwolonego ryzyka. Pozostawało to w związku z wpływem finalnej teorii czynu. Podatny grunt ku temu stwarzał olbrzymi wzrost wypadków drogowych. W r. 1966 Sąd Najwyższy po raz pierwszy zastosował „zasadę zaufania" w sprawach o przestępstwo drogowe. Można powiedzieć, że nowa teoria nieumyślności rozwinęła się modelowo w sprawach o przestępstwa drogowe. Klasyczne i nowe teorie nieumyślności nie są jednak w stanie przekonywająco rozwiązywać problematyki katastrof środowiska.

### Teoria obawy (*Besorgnistheorie*)

Ta powstała przy końcu lat sześćdziesiątych teoria szczególnie nadaje się do uzasadnienia karalności osób na kierowniczych stanowiskach[7].

Przedstawię teraz podstawowe zasady teorii obawy. Podkreśla ona znaczenie czynu i obowiązku uniknięcia skutku. Na sprawcę nakłada obiektywny obowiązek zachowania ostrożności. Naruszenie tego obowiązku przez sprawcę w każdej sytuacji jest odejściem od wzorca zachowania się. Do przyjęcia przewidywalności wystarcza, jeśli sprawca chociażby w sposób niesprecyzowany obawia się możli-

---

[7] Zwolennikiem tej teorii był Hideo Fujiki.

wości nastąpienia skutku[8]. Podnoszony jest argument, że teoria ta doskonale nadaje się do rozwiązywania problemu odpowiedzialności za przestępstwa nieumyślne w razie pojawienia się nowych, dotychczas nieznanych, zagrożeń życia, np. szkodliwa dla środowiska działalność zakładów pracy. Pozwala ona, jak już wyżej wspomniano, na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej za przestępstwo nieumyślne wysoko postawionych osób w administracji i przemyśle.

Teoria obawy akcentuje moment czynu (*Handlungsmoment*). Rozstrzygające znaczenie ma fakt, czy sprawca zachował się w chwili czynu w sposób należyty (błędny), tzn. czy jego zachowanie odpowiada, czy nie odpowiada zachowaniu się wzorowemu w danej sytuacji. Mniejszą wagę przykłada się natomiast do przewidywalności nastąpienia skutku. Przewidywalność traktowana jest jedynie jako przesłanka wymagalności konkretnego sposobu działania w ramach obowiązku sprawcy uniknięcia wywołania skutku przestępnego. Nie wymaga się przy tym przewidywalności nastąpienia konkretnego skutku. Również mimo braku konkretnego przewidywania nastąpienia skutku sprawcy będzie można postawić zarzut błędnego zachowania się, jeżeli istniała ogólna obawa (*allgemeine Befürchtung*) urzeczywistnienia niebezpieczeństwa. Uzasadnia się to tym, że w szczególności przy działalności produkcyjnej sprawca powinien być obciążony obowiązkiem przygotowania się do uniknięcia ryzyka nieznanych przedtem niebezpieczeństw poprzez zebranie informacji, sprawdzenie, badanie itp. Innymi słowy: „teoria obawy" pomniejsza znaczenie pojęcia „przewidywalność" i zmierza do rozszerzenia odpowiedzialności za przestępstwa nieumyślne na osoby oddalone od miejsca czynu.

## Nauka o odpowiedzialności przedsiębiorstwa jako organizacji

Z „teorią obawy" w nierozerwalnym związku pozostaje tzw. „nauka o odpowiedzialności przedsiębiorstwa jako organizacji"[9]. Teoria ta bada najpierw działalność przedsiębiorstwa jako całości z punktu widzenia jego odpowiedzialności za skutek. Jeśli się ją przyjmie wówczas, bada się kwestię indywidualnej nieumyślności przy uwzględnieniu roli danej osoby w ramach tej organizacji.

Itakuma, zwolennik tej teorii, w następujący sposób ją uzasadnia: Tradycyjny sposób myślenia, izolujący czyny osób pełniących kierownicze stanowiska, jest niesłuszny i uprzywilejowuje faktycznie wielkie przedsiębiorstwa. Im większe jest przedsiębiorstwo, tym trudniej ustalić błędność zachowania się poszczególnych sprawców.

---

[8] Teoria ta nie wymaga istnienia jakiejś skonkretyzowanej obawy sprawcy, wystarcza potencjalna obawa (*potentielle Besorgnis*), co pozwala na objęcie nią także przypadków niedbalstwa.

[9] Por. Hiroshi I t a k u r a : *Unternehmen und strafrechtliche Verantwortung*, „Keiho Zasshi", t. 19, z. 1–2, s. 211 i n.

### Krytyka teorii obawy

Zarówno „teoria obawy", jak i „nauka o odpowiedzialności przedsiębiorstwa jako całości" krytykowane są ostro przez zwolenników klasycznej i nowej teorii nieumyślności[10]. Krytykę można sprowadzić do dwóch głównych zarzutów: pierwszy – naruszenie lub osłabienie zasady winy, drugi – przecenianie ujemnej wartości czynu (*Überbetonung des Handlungswerts*). Z punktu widzenia teorii ujemnej wartości skutku zwrócono krytycznie uwagę, iż bezprawie czynu nieumyślnego polega na ujemnej wartości skutku, a nie na ujemnej wartości czynu. Czyn nieumyślny jest zatem dlatego bezprawny, ponieważ tkwi w nim ryzyko wywołania skutku, a nie dlatego, że narusza on obowiązek działania.

Krytyka ta doprowadziła do odrodzenia klasycznej teorii nieumyślności w połowie lat sześćdziesiątych. Ożyła stara idea badania nieumyślności tylko na płaszczyźnie winy.

### Nieumyślność jako „istotne (*substantielle*) i niedozwolone ryzyko"

Przy powrocie klasycznych teorii nieumyślności ważne jest przede wszystkim uwzględnienie poglądów Hirano[11], według którego czyn nieumyślny to taki czyn, w którym tkwi istotne i niedozwolone ryzyko nastąpienia skutku i który podlega ukaraniu wtedy, gdy w wyniku realizacji tego ryzyka nastąpi skutek. Ryzyko odgrywa tę samą rolę co obiektywna przewidywalność nastąpienia skutku. Teoria ta zmierza do zbudowania dogmatyki przestępstw nieumyślnych, opierając się na pojęciu ryzyka. Uważam, że punkt wyjścia Hirano jest prawidłowy, ale teoria ta wymaga szczegółowego uzasadnienia.

## ZASADA ZAUFANIA I TZW. NIEUMYŚLNOŚCI W NADZORZE

### Zastosowanie zasady zaufania w zespołowym działaniu (*bei mehreren Beteiligten*)

Służąca ograniczeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa nieumyślne zasada zaufania została już wyczerpująco opracowana teoretycznie w nauce japońskiej. Znalazła też zastosowanie w praktyce sądów karnych. Jej znaczenie coraz bardziej wykracza poza teren przestępstw drogowych. Przy wypadkach drogowych chodzi o to, czy sprawca może mieć zaufanie, że ofiara zachowa się zgodnie z regułami ruchu drogowego. Zasadę zaufania stosuje się do obu posiadających przeciwstawne interesy stron, a także do osób, które ze sobą współdziałają przy wykonywaniu pracy, występują więc wspólnie wobec ofiary. Można podać

---

10 Por. przede wszystkim Makoto Mitsui: Kahitsuhan 1980, s. 144 i n.; Tsu Yoshi Manabe, „Keiho Zasshi" t. 20, z. 3–4, s. 28 i n.; Yasukumi Yoneda: „Hanrei Times" nr 316, s. 52 i n.; *id.*: „Hanrei Times" nr 342, s. 17 i n.

11 Ryuichi Hirano: *Keiho Soron (Strafrecht. Allg. Teil)*, 1972, s. 193 i n.

przykład błędu zabiegu leczniczego, którego dopuścił się zespół lekarski, lub przykład wybrakowanej produkcji samochodów albo środków żywności[12].

Przy próbie zastosowania zasady zaufania w pierwszej sprawie (pożar szpitala) wyłania się pytanie, czy dyrektor szpitala mógł ufać, iż w razie wybuchu pożaru zachowanie pielęgniarek będzie prawidłowe. Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy brać pod uwagę nie tylko możliwość przewidzenia przez dyrektora nastąpienia skutku, należy też uwzględnić jego uprawnienia i obowiązki oraz przepisy obowiązujące w zakładzie pracy. Pamiętać należy, że zastosowanie tej zasady prowadzi do zrzucenia odpowiedzialności na inną osobę, która spowodowała szkodę. Jest więc konieczne wypracowanie jednoznacznych reguł zastosowania zasady zaufania, np. przy uzasadnieniu indywidualnej odpowiedzialności powinno się brać pod uwagę struktury organizacyjne w których działa dana osoba.

## „Teoria nieumyślności w nadzorze"

W przeciwieństwie do zasady zaufania, teoria nieumyślności w nadzorze służy w Japonii do rozszerzenia odpowiedzialności karnej za przestępstwo nieumyślne na osobę zajmującą stanowisko nadzorcze przy zespołowym działaniu. Odpowiedzialność karna sprawcy zasadza się na obowiązku uniknięcia skutku. Obowiązek ten dotyczy nadzoru nad działalnością innych osób. Ten typ nieumyślności nosi nazwę „nieumyślności w nadzorze". W Niemczech zagadnienie to zostało opracowane w ramach problematyki przestępstwa z zaniechania. Przede wszystkim wymienić należy prace B. Schünemanna[13] o przestępstwach w zakładach pracy i odpowiedzialności karnej za zaniechanie, prace dotyczące naruszenia obowiązku w nadzorze określonym w § 130 OWiG[14] i naruszenia przepisów prawa karnego ochrony środowiska.

Przy nieumyślności w nadzorze wystąpić mogą dwie sytuacje: a) przed nastąpieniem zdarzenia sprawca zaniecha przedsięwziąć środki zapobiegawcze lub zabezpieczające, które byłyby konieczne do uniknięcia skutku; b) podczas zdarzenia sprawca zaniechał wydania stosownych poleceń osobom jemu podległym, które być może działały niewłaściwie[15].

---

[12] Por. K. Yamanaka: *Vertrauensgrundsatz*, Sendai Keiho Koza, t. 3, 1982, s. 71 i n.

[13] Por. B. Schünemann: *Unternehmenskriminalität und Strafrecht*, 1979, s. 62 i n.; *id.*: *Grund und Grenzen der unechten Unterlassungsdelikten*, 1971, s. 241 i n.; *id.*: *Strafrechtsdogmatische und kriminalpolitische Grundlagen der Unternehmenskriminalität*, Wistra 1982, s. 41 i n.; *id.*: *Die Unterlassungsdelikte und die strafrechtliche Verantwortlichkeit für Unterlassungen*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft" 1984, 96, s. 317 i n. Por. też K. Yamanaka: *Der Aufsichtsschaftsgedanke im deutschen Strafrecht – um die Aufsichtspflicht in Unternehmensorganisationen*, „Ho to Seiji no Riron to Genjitsu" (Jubiläumsschrift für das 100jährige Bestehen der Kansai Universität), t. 1, 1986, s. 406 i n.; *id.*: *Die theoretische Situation der Sachüberwachungs- und Aufsichtshaftung in der Bundesrepublik Deutschland*, „Keiho Zasshi" t. 28, z. 1, s. 66 i n.

[14] § 130 OWiG (ustawy o przekroczeniach porządkowych z r. 1975) dotyczy odpowiedzialności za naruszenie obowiązków nadzoru w zakładzie lub przedsiębiorstwie. Do wymaganych środków nadzoru przepis ten zalicza staranny dobór pracowników i nadzór nad ich czynnościami.

[15] Por. K. Yamanaka: „Keiho Zashi" t. 28, z. 1, s. 69.

Pojęcie nieumyślności w nadzorze wydaje się szerzej rozumiane w japońskiej nauce prawa karnego, ponieważ obejmuje nie tylko nieumyślność polegającą na zaniedbaniach w nadzorze nad podległymi osobami, ale obejmuje też zaniedbania organizacyjne zarówno w aspekcie personalnym, jak i rzeczowym. Dlatego jest słuszne określenie tych obowiązków nadzoru mianem „obowiązku zabezpieczenia" (*Sicherungspflicht*)[16].

Jak już wyżej wskazano, nieumyślność w nadzorze wystąpić może w dwóch sytuacjach. Ze względów teoretycznych interesująca jest głównie sytuacja, gdy bezpośredni sprawca znajdujący się w obliczu niebezpieczeństwa nie zachował się właściwie z tego względu, że kto inny, odpowiedzialny za dobór personelu, jego przeszkolenie, zabezpieczenie sprzętu, nie wykonał należycie swych obowiązków. Wchodzą tu w grę tzw. obowiązki zabezpieczenia. Zrozumiałe jest, że konkretne niebezpieczeństwo nastąpienia skutku dopiero wtedy może nastąpić, gdy osoba trzecia stworzy jego bezpośrednią przyczynę. Wynikają z tego następujące wnioski do rozważań teoretycznych:

1. Należy ustalić, czy obiektywnie nieostrożne zachowanie się innej osoby, poprzedzające powstanie konkretnego niebezpieczeństwa, urzeczywistniło się (zrealizowało) w tym niebezpieczeństwie. Jest to zresztą ogólna reguła odpowiedzialności karnej za przestępstwa nieumyślne.

2. Aby spełnić ten wymóg, należy takie przestępstwa nieumyślnie ujmować jako niewłaściwe przestępstwa z zaniechania[17].

W licznych orzeczeniach dotyczących obowiązku nadzoru sąd zajmuje się najpierw stanowiskiem, rolą i zadaniami oskarżonego. Może to służyć ustaleniu przesłanek odpowiedzialności za przestępstwo nieumyślne (naruszenie obowiązków ostrożności), ale może też służyć ustaleniu obowiązków gwaranta, jeśli dopatrzyć się można odpowiedzialności za przestępstwo z zaniechania.

## WYMOGI KRYMINALNO-POLITYCZNE I NAUKOWE ZADANIA TEORII NIEUMYŚLNOŚCI

### Zakres karalności czynów nieumyślnych

Obserwacja rozwoju polityki kryminalnej w Japonii po drugiej wojnie światowej w zakresie kryminalizowania czynów nieumyślnych upoważnia do stwierdzenia, że karanie czynów nieumyślnych związane jest z rozwiązywaniem problemów społecznych. Można ogólnie powiedzieć, że przestępstwa nieumyślne są świadectwem braków systemu społecznego. Ukaranie sprawcy nieumyślnego sprowadza się do wyboru z wielu jednej osoby, której zachowanie sprzeczne z normą zwróciło na siebie uwagę, np. za nieumyślny wypadek drogowy winę ponosi nie tylko sam sprawca, gdyż do powstania wypadku przyczyniają się też inne okoliczności: jakość samochodów i ulic, poziom moralności uczestników ruchu drogowego itp. Widoczna jest rola, jaką w powstaniu wielkich katastrof drogowych nowego typu

[16] Por. Aktio Ishizuka: *Zur strafrechtlichen Fahrlässigkeitsverantwortung der Aufsichtsperson*, „Hanrei Jiho" nr 945, nr 946, nr 948.

[17] Por. Mitsui, Ishizuka, Matsumiya, Yamanaka: *Gemeinstudien zur „Sachüberwachungs- und Aufsichtsfahrlässigkeitsverantwortlichkeit"*, „Keiho Zasshi" t. 28, z. 1, s. 17 i n.

odegrały oszczędności przy budowie miast w okresie powojennym, dążenie przedsiębiorstw do osiągnięcia maksymalnego zysku, brak właściwych i skutecznych przepisów prawnych. Procesy karne w sprawach wielkich katastrof odgrywają w pewnym sensie rolę widowiskową, środki masowego przekazu przedstawiają te procesy w sposób sensacyjny. Służy to do rozładowania społecznego oburzenia wobec tych ludzi interesu, którzy, „idąc po trupach", dążą do osiągnięcia maksymalnego zysku. „Kozłami ofiarnymi" stają się pracownicy przedsiębiorstwa niższego lub wyższego szczebla. Pod wpływem nacisku opinii społecznej poszukuje się obecnie „kozłów ofiarnych" spośród wysokich funkcjonariuszy przedsiębiorstw; pomocna jest w tym przypadku „nieumyślność w nadzorze". Teoretyczne konstrukcje przestępstw nieumyślnych winny brać pod uwagę zjawiska wielkich katastrof o naturze strukturalnej, chodzi bowiem o umożliwienie karania osób, które zbudowały dany system lub przy tym współdziałały. Należy jednak zauważyć, że teoria nieumyślności, nie doceniająca znaczenia zasady winy i zbytnio orientująca się na potrzeby karania (teoria obawy, nauka o odpowiedzialności przedsiębiorstwa jako całości), powstaje w sprzeczności z gwarancyjną funkcją prawa karnego. Wiele lat trwało i wymagało to wielu wysiłków, zanim prawo karne zaczęło spełniać tę funkcję. Należy stale pamiętać, jakie są granice stosowania prawa karnego jako instrumentu kształtowania życia społecznego. Dotyczy to w szczególności przestępstw nieumyślnych. Ukaranie sprawcy przestępstwa nieumyślnego nie może być nadużyte do celów ogólnoprewencyjnych. Zapobieganie katastrofom nie jest pierwszorzędnym zadaniem sankcji prawa karnego. Zadanie to spełniają na przykład przepisy dotyczące ochrony przeciwpożarowej, planowania miast, budowlane. Przepisy te winny być ulepszane i ściśle przestrzegane.

## Zadania teorii przestępstw nieumyślnych

Tylko dokładnie uzasadniona teoria przestępstw nieumyślnych będzie w stanie z jednej strony ograniczać do właściwych granic społeczną potrzebę ukarania czynów nieumyślnych, z drugiej zaś – stwarzać społeczną sprawiedliwość. We współczesnej teorii przestępstw nieumyślnych w Japonii obserwowć można renesans klasycznej teorii nieumyślności, podkreślającej znaczenie ujemnej wartości skutku przestępnego[18]. Moim zdaniem teoria ta stanowi antytezę obu nowych teorii nieumyślności. Nie jest ona też w stanie wypełnić zadań, o których była wyżej mowa. Należąca do znamion przestępstwa „przewidywalność" nie jest w stanie uzasadnić indywidualnej odpowiedzialności w złożonej strukturze życia społecznego. Trudno je ponadto ustalić w konglomeracie uprawnień, zobowiązań, stosunków prawnych i faktycznych zdarzeń. Konieczne jest opracowanie takiej teorii przestępstw nieumyślnych, które zapewniałyby trafne rozgraniczenie sfer odpowiedzialności poszczególnych osób, pozwalając na normatywną ocenę funkcji i zadań, uprawnień i obowiązków tych osób.

---

18 Por. C. R o x i n : *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem*, 2. Aufl., Berlin 1973, s. 8.

## Propozycja teorii nieumyślności

Biorąc pod uwagę przedstawioną wyżej sytuację w teorii przestępstw nieumyślnych, dojść należy do wniosku, że nie należy zbyt wiele oczekiwać, iż pojęcie nieumyślności pomocne będzie do rozwiązania istniejących problemów. Pojęcie przewidywalności jest, jak już wskazano, zbyt mgliste, a pojęcie „obiektywnego naruszenia obowiązku ostrożności" zbyt silnie akcentuje ujemną wartość czynu w nauce o bezprawiu. Aby tego uniknąć, pojęcie „obiektywnej przypisywalności" (*objektive Zurechnung*) winno pełnić centralną rolę także w teorii przestępstw nieumyślnych[19].

Moim zdaniem, w zakresie obiektywnej przypisywalności japońska teoria przestępstw nieumyślnych jest zapóźniona. Nieuwzględnienie tej konstrukcji widoczne jest w sporze między zwolennikami tradycyjnej i nowej teorii nieumyślności o znaczeniu ujemnej wartości czynu i skutku w strukturze przestępstwa nieumyślnego.

Przystępując do tworzenia systematyki przestępstw nieumyślnych, wyjść należy z bardzo wąskiego pojęcia nieumyślności. Być może, należałoby rozumieć nieumyślność tylko jako brakujące napięcie woli i zaliczać je wyłącznie do zakresu winy. Wydaje się, że nowa teoria przestępstw nieumyślnych zbyt wiele treściowych kryteriów (*inhaltliche Kriterien*) wprowadziły do pojęcia nieumyślności. Moim zdaniem, tzw. obiektywne naruszenie obowiązków ostrożności nie pełni samodzielnej roli w pojęciu nieumyślności, powinno być zatem włączone do pojęcia obiektywnego przypisania[20]. Jeśliby jednak chciano utrzymać konstrukcję obiektywnego naruszania obowiązków ostrożności, to należałoby się nią posługiwać jako wskazówką służącą do ustalania przesłanek obiektywnego przypisania. „Obiektywne naruszenie obowiązków ostrożności" winno w tym sensie oznaczać faktycznie „niebezpieczeństwo czynu" sprawcy względem przewidywanego skutku[21]. Ocena tego niebezpieczeństwa następuje *ex ante*, ale z uwzględnieniem przedmiotu działania. Pojęcie obiektywnego przypisania posługuje się jeszcze jednym kryterium, mianowicie realizacji niebezpieczeństwa w danym skutku. Ocena ta jest formułowana *ex post* na podstawie wszystkich znanych okoliczności. Obiektywne przypisanie należy do znamion przestępstwa. Odgrywa ono funkcję ograniczającą w zakresie ustalania bezprawności czynu. Samo li tylko obiektywne naruszenie obowiązków ostrożności nie może uzasadniać bytu bezprawia przestępstw nieumyślnych (*kein Unrecht der Fahrlässigkeitsdelikte*). Przedstawiona koncepcja przestępstw nieumyślnych jest bardziej odpowiednia do rozwiązania tych problemów teoretycznych i praktycznych, którymi zajmowały się dotychczasowe teorie przestępstw nieumyślnych.

---

[19] Por. K. Yamanaka: *Kausalität und Zurechnung im Strafrecht*, Keihoniokern Ingakanei to Kizaku 1984, s. 290 i n.

[20] Por. K. Yamanaka: *Von dem Irrtum über den Kausalverlauf und der Vorhersehbarkeit des Kausalverlaufs*, "Review of Law and Politics" 1981, nr 2, s. 55.

[21] Por. przypis 18 oraz K. Yamanaka: *Ein Beitrag zum sog. Dolus Generalis, Kritische Erörterung der bisherigen Theorien*, "Review of Law and Politics" nr 3, s. 30 i n.

## ZAKOŃCZENIE

Po wysłuchaniu mego wykładu myślicie może Państwo, że w waszym kraju nie ma tyle chaosu, co w Japonii, że u was prewencyjne działanie ustaw administracyjnych jest prawidłowe, a zatem więc, nie potrzebujecie, Bogu dzięki, tych „nowych" teorii. Jednak, moim zdaniem, my wszyscy ludzie żyjemy w bardziej lub mniej sprzecznym świecie: z jednej strony – świecie szybkiego rozwoju naukowego i technologicznego, z drugiej zaś – w świecie nieobliczalnego i niemożliwego do uniknięcia ryzyka. Mam nadzieję, że mój wykład skłoni Państwa do zastanowienia się nad funkcją przestępstw nieumyślnych.

## ZUSAMMENFASSUNG

Die japanische Fahrlässigkeitsdogmatik und -praxis werden seit über 20 Jahren mit einer neuen Aufgabe konfrontiert. Es handelt sich um die Frage, wie die Führungsspitzen der Unternehmen als Täter von fahrlässigen Erfolgsdelikten bestraft werden können. Bisher mußten fast nur die direkt Handelnden, also die Zuständigen unter Angestellten der Unternehmen, allein die Verantwortung für die Katastrophen tragen, die durch die Unternehmenstätigkeit unsorgsam verursacht wurden, obwohl bei den Fahrlässigkeitsdelikten prinzipiell keine Verantwortungsbegrenzung wegen der „Tatausführung" wie bei den Vorsatztaten vorhanden ist. Die katastrophalen Fälle, die inzwischen auch in der japanischen Judikatur entschieden wurden, sind nicht nur ein Produkt einer unsorgsamen Tat des Täters, sondern auch der schlecht organisierten Sozialsysteme oder der nur an dem Profit orientierten Unternehmensstrategien. Bisher wurden als Lösungsmöglichkeit dafür die „Besorgnistheorie", die „Lehre von der Verantwortung des Unternehmens als Organisation" und die „Theorie der Aufsichtsfahrlässigkeit" vorgeschlagen. Aber die ersten beiden Theorien haben Schwierigkeiten vor allem mit dem Schuldprinzip. Die dogmatische Aufgabe der Fahrlässigkeitstheorie muß aber auch darin liegen, wie sie die entsprechende Begrenzung der Fahrlässigkeitsverantwortung mit der Theorie gewährleisten kann.